

Virkningsssyntese – en alternativ tilgang til metaanalyse

**Julia Salado-Rasmussen, Ph.d.-stipendiat, jsr@dps.aau.dk og
Thomas Bredgaard, lektor, Ph.d., thomas@dps.aau.dk
Center for Arbejdsmarkedsforskning (CARMA) og Forskningscenter
for Evaluering (FCE), Institut for Statskundskab, Aalborg Universitet¹**

Virkningsssyntese er en ny tilgang og metode til at gennemføre metaanalyser af offentlige indsatser på. Metoden er udviklet af evalueringsforskeren Ray Pawson og er en videreudvikling af »realistisk evaluering«, som i Danmark er kendt under betegnelsen »virkningsevaluering«. Virkningsssyntese er ikke tidligere testet i forhold til evaluering af dansk politik og forvaltning. Vi afprøver i denne artikel virkningsssyntese i forhold til brugen af virksomhedspraktik for kontanthjælpsmodtagere i beskæftigelsesindsatsen. Der er generelt evidens for, at virksomhedspraktik virker, men vi mangler systematisk viden om, hvorfor, for hvem og under hvilke omstændigheder. Dette er en afgørende viden for at målrette og effektivisere brugen af virksomhedspraktik. Vi når i artiklen frem til, at virkningsssyntese er et kvalificeret alternativ til kvantitativ metaanalyse og især er frugtbart i forhold til komplekse indsatser på social- og velfærdsområdet.

En ny kvalitativ tilgang til metanalyse

Metaanalyser bliver i stigende omfang brugt til evaluering af offentlige indsatser og politikker (Baadsgaard og Krogstrup, 2016). Det skyldes blandt andet en forventning om, at politisk og administrative beslutninger skal evidensbaseres i den aktuelt bedste og mest sikre viden om, hvad der virker (Pawson, 2006, 2013). Den traditionelle tilgang til metaanalyse er kvantitative metaanalyser. De bedst kendte eksempler på kvantitative metaanalyser herhjemme er Cochrane-reviews,

som anvendes på sundhedsområdet, Campbell-reviews, som anvendes på socialområdet, og Clearinghouse for uddannelsesforskning. På beskæftigelsesområdet, som er vores case i denne artikel, anvendes kvantitative metaanalyser også i stigende omfang, f.eks. i forbindelse med Styrelsen for Arbejdsmarked og Rekrutterings (STAR) opbygning af en kvantitativ videnbank (www.jobeffekter.dk) og adskillige litteraturstudier for forskellige indsatser og målgrupper (se www.star.dk). STAR anvender sin egen evidensskala, som tager udgangspunkt i »evidenshierarkiet« med randomiserede kontrollerede forsøg i toppen.

Der er mange kritikere af denne form for kvantitativ metaanalyse. Kritikerne fremhæver, at evidensbevægelsen og især randomiserede kontrollerede forsøg (RCT) ikke indfrier løfterne om at tilvejebringe universel og sikker viden. For det første påpeger kritikerne, at resultaterne af kvantitative effektstudier ofte er indbyrdes modstridende, og dermed vanskelige at akkumulere (Pawson og Tilley, 1997; Pawson, 2006, 2013; Snilstveit, 2012). For det andet fremhæver de, at kvantitativ metaanalyse ikke kan favne komplekse interventioner, og at metoden dermed tilbyder forsimplede løsninger på komplekse problemstillinger (Dahler-Larsen og Krog-

strup, 2003; Dahler-Larsen, 2013; jf. Pawson o.a., 2005). Et sidste kritikpunkt er, at interventioners indhold og gennemførelse bliver en »sort boks«. Det kan dermed ikke besvares, hvorfor og hvordan interventioner virker. Det gør det vanskeligt for politiske beslutningstagere at omsætte evalueringresultaterne til praktisk politik og beslutninger.

Virknings syntese er en ny kvalitativ tilgang til metaanalyse, som søger at imødekomme den kvantitative metaanalyse svagheder. Metoden er ikke tidligere afprøvet i forhold til beskæftigelsesindsatsen i Danmark og kun i meget begrænset udstrækning i forhold til andre politik- og forvaltningsområder.² Vi begynder med at introducere virknings syntese som et alternativ til kvantitativ metaevaluering. Vi beskriver de væsentligste elementer i virknings syntese og sammenligner løbende med de mere kendte kvantitative metaanalyser. I afsnittene, der følger, tester vi metoden i forhold til et konkret genstandsfelt, nemlig virksomhedspraktik for kontanthjælpsmodtagere, for at undersøge, i hvilken udstrækning den er anvendelig i praksis, og hvilke indsigter metoden giver i sammenligning med konventionel kvantitativ metaanalyse.

Hvad er virknings syntese?

Virknings syntese er som sagt et alternativ til konventionelle kvantitative metaanalyser. I en kvantitativ metaanalyse søger evaluator kausal viden om effekterne af indsatser ved

at sammenfatte resultaterne af studier, der benytter metoder, som rangerer højest i »evidenshierarkiet« (Krogstrup, 2011). Øverst i evidenshierarkiet ligger randomiserede kontrollerede forsøg (f.eks. lodtræknings- og dobbeltblindforsøg) og naturlige eksperimenter (kvasi-eksperimenter). Målet er at dokumentere den selvstændige kausale effekt af en given indsats ved at isolere alle andre mulige forklaringer. Det sker gennem etablering af en deltager- og kontrolgruppe enten ved tilfældig lodtrækning (randomisering) eller statistisk kontrol (kvasi-eksperimenter). Når deltager- og kontrolgruppe er identiske, bortset fra at deltagergruppen har deltaget i eksperimentet/indsatsen, så må den observerede effekt alt andet lige skyldes eksperimentet/indsatsen. Kvantitativ metaanalyse gennemføres ud fra en standardiseret protokol for litteratursøgning. I review-protokollen opstilles kriterier for, hvilke studier der skal inkluderes og ekskluderes i analysen. Der inkluderes kun kvantitative effektstudier, hvor der er etableret en eller anden form for kontrolgruppe, imens andre evalueringsformer og kvalitative metoder ekskluderes på forhånd. Når studierne er udvalgt, skal hvert enkelt studie sammenfattes, og den samlede (gennemsnitlige) effekt kvantificeres. Derefter kan det konkluderes, om indsatsen virker eller ej (Pawson, 2006).

De væsentligste forskelle mellem kvantitativ og kvalitativ metaanalyse er opsummeret

Tabel 1. Forskelle mellem kvantitativ og kvalitativ metaanalyse

	Kvantitativ metaanalyse	Kvalitativ metaanalyse
Forsknings spørgsmål	Virker det?	Hvad virker for hvem, hvordan og under hvilke omstændigheder?
Dataindsamling	Indsamling af kvantitative effektstudier, som lever op til inklusionskriterierne i review-protokollen	Iterativ indsamling af både kvantitative og kvalitative studier, som er relevante i forhold til at opbygge eller teste en programteori
Kvalitetsvurdering	Evidenshierarkiet	Relevans og kvalitet i forhold til programteorien
Dataanalyse	Sammenfatning af enkeltstudier ud fra evidensskala.	Kvalificering og test af antagelser i programteorien.

i tabellen nedenfor. Kvantitativ metaanalyse anvendes i systematiske reviews, mens virkningssyntese er et eksempel på kvalitativ metaanalyse.

Kvantitative metaanalyser er kendetegnet ved, (1) at de undersøger effekten af en given indsats eller intervention, (2) at inklusionskriterierne fastsættes i en review-protokol (3) at de anvender metoder, der er placeret højest i evidenshierarkiet, samt (4) at de tilstræber at kvantificere resultaterne og undersøge målgrupper på baggrund af objektive karakteristika som køn, alder og etnicitet.

I forhold til dette adskiller kvalitativ metaanalyse, f.eks. virkningssyntese, sig på følgende punkter ved, (1) at undersøge hvorfor, hvordan og under hvilke omstændigheder effekter opstår, (2) at gennemføre en iterativ indsamlingsproces, hvor nye søgeord kommer til undervejs, (3) ikke at anerkende evidenshierarkiet, men derimod anvende en multimetodologisk tilgang, samt (4) at undersøge virkningerne af indsatser for forskellige målgrupper, som ikke identificeres statistisk på forhånd, men undersøges eksplorativt i evalueringsprocessen.

Virkingssyntese er udviklet af den engelske evalueringsforsker Ray Pawson i midten af 2000-tallet (Pawson o.a., 2005; Pawson, 2006, 2013) som en videreudvikling af den »realistiske evaluering« (Pawson og Tilley, 1997). Pawson kalder metoden »realistisk syntese« for at fastholde familiariteten med »realistisk evaluering«. Vi har valgt betegnelsen »virkingssyntese« for at minde om relationen til den danske version af realistisk evaluering kaldet virkningsevaluering. I Danmark blev virkningsevaluering introduceret fra 2000'ernes begyndelse (Dahler-Larsen og Krogstrup, 2003; Krogstrup, 2003). Sidenhen er metoden blevet udbredt til mange forskellige politikområder (Bredgaard o.a., 2016).

I en virkingssyntese er målet at undersøge,

hvad der gemmer sig under et gennemsnitligt udfald, idet antagelsen er, at nogle indsatser virker for nogle målgrupper under bestemte omstændigheder, men ikke for andre grupper eller under andre omstændigheder. Konteksten er med andre ord afgørende for effekterne af indsatser. Dermed åbner virkningssyntese indsatser »sorte boks«, og undersøger, hvorfor og hvordan indsatser virker. Det muliggør desuden anbefalinger om, hvordan interventioner kan ændres og forbedres. Ligesom i virkningsevaluering er det centrale redskab i en virkingssyntese en (eller flere) programteori(er). Programteorier er eksplicite antagelser om, hvad der virker for hvem, og under hvilke omstændigheder. Programteorier benævnes på mange måder i evalueringslitteraturen, f.eks. interventions-teorier (Vedung, 2009), CMO-konfigurationer (Pawson og Tilley, 1997; Pawson, 2013), logiske modeller (Funnell og Rogers, 2011), indsatsteorier (Danmarks Evalueringsinstitut, 2009) eller forandringsteorier (Arbejdsmarkedsstyrelsen, 2011; Rambøll, 2010).

Programteorier kan udledes deduktivt eller induktivt (Funnell og Rogers, 2011). Deduktive programteorier opbygges på baggrund af faglig teori og eksisterende litteratur og viden omkring virkningerne af programmer og indsatser på et givent område. Det er den måde, vi anvender programteori på det følgende. Programteorier kan også opbygges induktivt ved i højere grad at tage udgangspunkt i implicite antagelser om indsatsen. Det kan være medarbejdere, ledere eller brugernes antagelser om indsatsens virkninger eller en blanding imellem dem. En programteori kan således bygge på mange forskellige kilder afhængigt af formålet, f.eks. en litteraturgennemgang, observationer, fagligt materiale, en projektbeskrivelse, politiske udmeldinger, et logisk ræsonnement osv. (Dahler-Larsen, 2013: 121; Funnell og Rogers, 2011: 108).

I en virkingssyntese er den primære kilde en litteraturgennemgang. Virkingssyntesen

tager afsæt i den eksisterende litteratur og viden omkring virkningerne af en given indsats. Det er således en deduktiv tilgang, som sikrer, at den eksisterende faglige og teoretiske viden på et givet område bliver bragt i spil i forhold til programteorien.

I Tabel 2 beskrives faserne i en virknings-syntese (Pawson o.a., 2005; Pawson, 2006). Som det fremgår af beskrivelsen, er det ikke en standardiseret metode eller protokol som i kvantitativ metanalyse, men mere en tilgang og et undersøgelsesdesign, som er multime-todologisk, fleksibelt og pluralistisk. Det er derfor ikke muligt på samme måde som i kvantitativ metaanalyse at standardisere for-skrifter og reproducere tilgangen. Der overlæ-

des med andre ord en større grad af skøn og refleksivitet til evaluators.

Spørgsmålet er nu, om disse idealer kan om-sættes i praksis og skabe indsigter, der ikke ville fremgå af en konventionel metaanalyse. Vi tester i det følgende virknings-syntese i for-hold til et konkret genstandsfelt, nemlig virk-somhedspraktik for kontanthjælpsmodtagere. Casen er valgt af to grunde: (1) kvantitative effektstudier indikerer, at virksomhedspraktik generelt har en positiv beskæftigelseeffekt for deltagerne, men vi mangler præciseringer af for hvem, hvorfor og under hvilke omstæn-digheder, (2) en specificeret og evidensbase-ret programteori om virksomhedspraktik for kontanthjælpsmodtagere er nødvendig for

Tabel 2. Faserne i en virknings-syntese

Fase	Formål
Identificer problemstillingen	Afgrænsning af virknings-syntesens problemstilling og genstandsfelt samt interventionens formål og kontekst: <ul style="list-style-type: none"> – Formulering af nøgleteorier, som skal undersøges: Hvad er de grundlæggende (potentielle) teorier, som antages at få indsatsen til at fungere? – Præcisering af formålet med virknings-syntesen, f.eks. at vurdere programteoriens integritet, at bedømme gyldigheden af konkurrerende programteorier, at vurdere programteorien i forskellige kontekster eller vurdere forholdet mellem officielle hensigter og praksis. – Løbende revidering af problemstilling og formål.
Litteratur- og vidensøgning	Søgning efter relevant viden: <ul style="list-style-type: none"> – Baggrundssøgning, løbende fokusering og indsnævring, egentlig søgning efter litteratur til test af delmængde af de udvalgte nøgleteorier og afsluttende søgning, når syntesen er ved at være afsluttet. – Inkluder studier, som er relevante i forhold til programteorien. Ekskluder ikke studier på baggrund af anvendte metoder. Stop søgning, når nye studier ikke bidrager med ny viden (kvalitativ mætning/saturation).
Kvalitetsvurdering og analyse	Anvendelse af multiple metoder og evalueringsmodeller: <ul style="list-style-type: none"> – Studiernes værdi vurderes ud fra, (1) om de kan bidrage til syntesen, (2) er relevante i forhold til programteorien, samt (3) stringente i forhold til test af kausale forbindelser i programteorien – Der anvendes ikke en bestemt skabelon (standard) til dataudtræk, men i højere grad notatteknikker og annoteringer. Analysen er iterativ fremfor lineær.
Syntese, formidling og anbefalinger	Syntese udarbejdes med henblik på at kvalificere og specificere den oprindelige programteori(er): <ul style="list-style-type: none"> – Universel og kontekstuaafhængig viden er ikke mulig – Formidling af resultater og dialog med interessenter omkring revisioner af den oprindelige programteori.

Kilde: R. Pawson m.fl. (2005).

bedre at målrette og forbedre brugen i praksis. Vi følger faserne i virkningssyntese, som beskrevet ovenfor.

Fase 1. Identificering af problemstillingen

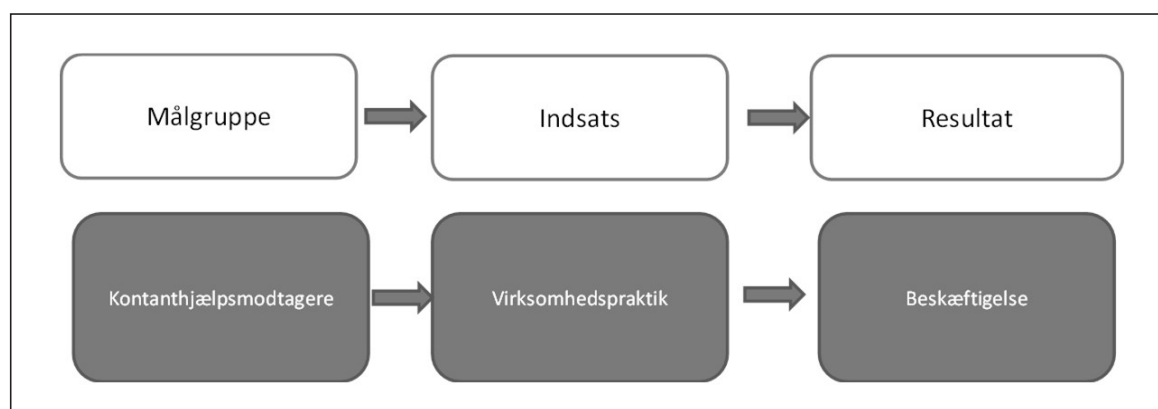
Vi beskriver i det følgende udviklingen i kontanthjælp og virksomhedspraktik. Dernæst formuleres den foreløbige programteori, som undersøges i virkningssyntesen.

Virksomhedspraktik blev indført i beskæftigelseslovgivningen med reformen »Flere i arbejde« fra 2002 og var fra starten rettet mod ledige, som havde vanskeligt ved at opnå ordinær beskæftigelse på arbejdsmarkedet, dvs. personer med problemer ud over ledighed, f.eks. kontanthjælpsmodtagere. Virksomhedspraktik er af kort varighed, typisk mellem 4 og 13 uger, men med mulighed for forlængelse op til 26 uger efter en konkret vurdering. Målgruppen er ledige med behov for afklaring af et beskæftigelsesmål eller mangelfulde faglige, sproglige eller sociale kompetencer, som kun vanskeligt kan opnå beskæftigelse på normale løn- og arbejdsvilkår eller med løntilskud (LBK nr. 807 af 1. juli 2015, kapitel 11). Det vil sige, ledige med problemer udover ledighed, som ikke umiddelbart er arbejdsmarkedsparete. Selvom praktikken foregår på arbejdspladserne, er deltagerne ikke omfattet af de kollektive overenskomster. Der

udbetales ikke løn under praktikforløbet. Deltageren fortsætter således med den offentlige forsørgelse, som vedkommende havde før virksomhedspraktikken. Der er regler i lovgivningen, som skal forhindre, at personer i virksomhedspraktik fortrænger ordinært ansatte. Der kan dog under virksomhedspraktikken udføres arbejde, der ellers ville blive udført som almindeligt lønnet arbejde.

Der har det seneste årti været en markant stigning i både antallet af kontanthjælpsmodtagere og i brugen af virksomhedspraktik (STAR, 2016). I perioden fra finanskrisen i 2008 og indtil 2013 var der en vækst i antallet af kontanthjælpsmodtagere fra 152.000 til 217.000 personer. Der er derefter sket et næsten tilsvarende fald, så der i 2015 var 145.000 personer på kontanthjælp. Faldet siden 2013 skyldes imidlertid primært kontanthjælpsreformen, som medførte, at mange unge kontanthjælpsmodtagere blev overflyttet til ydelsen »uddannelseshjælp« i stedet for kontanthjælp. I 2015 deltog knap 43.000 kontanthjælpsmodtagere i virksomhedspraktik, hvilket omregnet svarede til 7.700 fuldtids-personer. Omkring en tredjedel af deltagerne i virksomhedspraktik kommer i beskæftigelse 12 måneder efter deltagelsen (STAR, 2016). Dette »udslusningsmål« kan imidlertid ikke anvendes til at dokumentere effekten af virk-

Figur 1. Foreløbig programteori for virksomhedspraktik

somhedspraktik, idet vi ikke ved, hvor stor en andel der ville være kommet i beskæftigelse i fravær af virksomhedspraktik (jf. nedenfor, hvor forskellige effektevalueringer på området præsenteres). Med denne viden om virksomhedspraktik for kontanthjælpsmodtagere kan vi skitsere en foreløbig programteori, som undersøges nærmere i syntesen.

Programteorien er simpel. Den antager, at virksomhedspraktik øger beskæftigelsesgraden for kontanthjælpsmodtagere. Forskningsspørgsmålet for den virkningssyntese, som vi gennemfører i det følgende, er således, om denne antagelse holder stik, og i givet fald, hvorfor og hvordan virksomhedspraktik virker. Vi ønsker altså at undersøge programteoriens integritet samt at specificere og kvalificere den simple programteori.

Fase 2. Litteratur- og vidensøgning

Indledningsvis er der foretaget en systematisk bred søgning på Google Scholar på ordet *virksomhedspraktik*. Det er værd at bemærke, at beskæftigelsesindsatsen er ændret løbende gennem årene – ikke mindst siden kontanthjælpsreformen trådte i kraft 1. januar 2014. Indsatsen er derfor i dag indholdsmæssigt anderledes end tidligere, og de inddragne studier, særligt dem af ældre dato, vil derfor bygge på en beskæftigelsesindsats, der er delvis anderledes end i dag. Af denne grund har vi også fortrinsvis anvendt studier fra 2000'erne og frem til i dag. Derudover er der søgt efter studier om virksomhedspraktik i STAR's videnbank »jobeffekter.dk« og gennemført en systematisk gennemgang af publikationer fra fem danske forskningsinstitutioner omhandlede virksomhedspraktik. Efterfølgende er søgningen fokuseret og indsnævret gennem sneboldmetoden, hvor vi har brugt referencerne i en tekst til at lede videre efter interessante studier og potentielle mekanismer.

Søgningsprocessen og videnindsamlingen har været iterativ. Vi har således vekselvirket mellem brede søgninger på indsats typer og

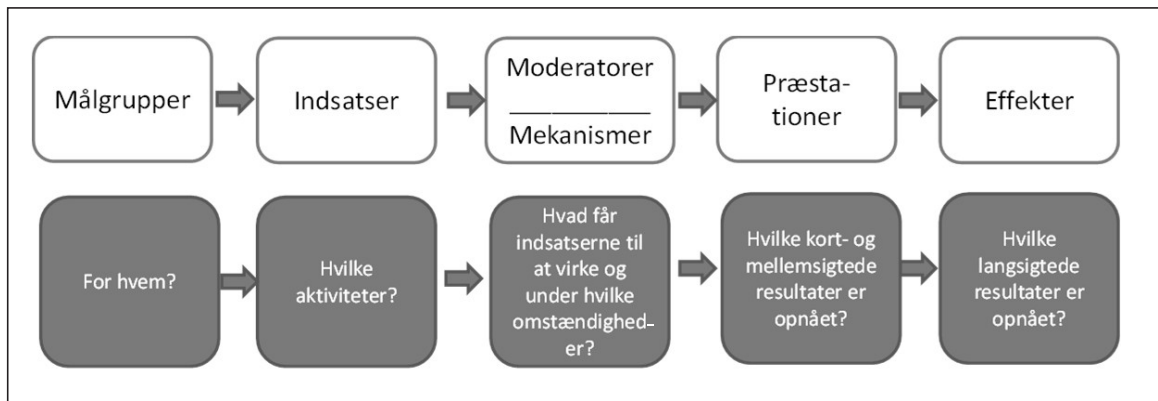
specifikke søgninger efter konkrete mekanismer, som er dukket op undervejs. Eksempelvis dukkede mekanismen »progression« op undervejs i søgningsprocessen. Samtlige tekster blev herefter (gen)læst med progression for øje, uagtet om det blev kaldt fremgang, udvikling eller deslige. Vi har anvendt målrettet sampling efter studier, som kunne belyse programteorien og har således ikke inkluderet studier på baggrund af anvendte metoder. Mæthedsgraden (saturation) er blevet vurderet løbende i forhold til, om nye studier kunne belyse programteorien yderligere. Litteratursøgningen identificerede over 60 studier. Heraf anvender vi de 20 mest relevante studier. Der er tale om en række eksperimentelle evalueringer (f.eks. effektevalueringer, kontrollerede forsøg, kvasi-eksperimenter, økonometriske modeller og systematiske reviews) og studier, der anvender andre metoder (f.eks. virkningsevaluering, procesevalueringer, implementeringsstudier og progressionsmålinger).

Fase 3. Kvalitetsvurdering og analyse

Den foreløbige programteori (figur 1) er ikke tilstrækkelig, når der skal foretages en virkningssyntese. I en virkningssyntese ønsker man som nævnt ikke blot at undersøge effektspørgsmålet, men ligeledes hvilke mekanismer og moderatorer der skaber effekter. Vi har derfor tilføjet nogle elementer til den foreløbige programteori. En mekanisme er det fænomen, som får indsatsen til at virke, når de virker. Det er således i vores tilfælde de forhold ved virksomhedspraktik, som får kontanthjælpsmodtagere tættere på arbejdsmarkedet eller i beskæftigelsen. En moderator er en kontekstbetingelse, som enten kan aktivere eller deaktivere mekanismen.

I figuren har vi således for det første tilføjet muligheden for, at der kan eksistere flere målgrupper for indsatsen, og at den virker forskelligt på forskellige delmålgrupper. For det andet understreger vi, at en indsats består af flere forskellige aktiviteter, hvor nogle ak-

Figur 2. Programteori med undersøgelsesspørgsmål

tiviteter måske virker bedre end andre eller skal indgå i en bestemt sammenhæng for at virke. For det tredje har vi tilføjet begreberne mekanismer og moderatører for at kunne undersøge, hvorfor og under hvilke omstændigheder indsatserne virker. For det fjerde har vi opdelt resultater i kort- og mellemsigtede resultater (præstationer) og langsigtede resultater (effekter).

Den følgende analyse er struktureret efter tre forskningsspørgsmål: 1) Effekter: Virker virksomhedspraktik for kontanthjælpsmodtagere? 2) Målgrupper: For hvilke grupper af kontanthjælpsmodtagere virker virksomhedspraktik? (3) Mekanismer og moderatører: Hvorfor og hvordan virker virksomhedspraktik for kontanthjælpsmodtagere. Det første spørgsmål indebærer en gennemgang af den eksisterende litteratur om effekterne af virksomhedspraktik for kontanthjælpsmodtagere, imens de næste to spørgsmål forsøger at åbne den »sorte boks« og undersøge, hvorfor og hvordan virksomhedspraktik i givet fald virker.

Effekter af virksomhedspraktik for kontanthjælpsmodtagere

I det følgende sammenfatter vi de væsentligste studier om effekterne af virksomhedspraktik for kontanthjælpsmodtagere.

Det Økonomiske Råd (2012) har fundet, at virksomhedspraktik har en positiv beskæftigelseseffekt for ikke-arbejdsmarkedsparete kontanthjælpsmodtagere uanset konjunktursituationen. Virksomhedspraktik forkorter ledighedsforløbene med ca. seks uger i både høj- og lavkonjunktur. (DØRS, 2012: 199ff). Rosholm og Svarer (2011) har tilsvarende fundet, at virksomhedspraktik har en positiv effekt på afgang til beskæftigelse. De fandt ikke signifikante fastlåsningseffekter, men en positiv programeffekt for de fleste ledige (Rosholm og Svarer, 2011).

Graversen (2012) konkluderer på baggrund af en litteraturgennemgang af danske og internationale effektundersøgelser, at der er modstridende viden om effekten af virksomhedspraktik for »udsatte ledige«. De modstridende resultater bygger på et meget begrænset antal studier. Graversen henviser til et studie af Skipper (2010), som ikke fandt en effekt (jf. nedenfor, hvor vi omtaler dette studie nærmere), og to norske studier, der undersøgte effekten af »arbejdspraktik«, som minder om virksomhedspraktik. Det ene norske studie fandt en positiv effekt, mens det andet fandt en insignifikant effekt (Graversen, 2012: 12).

Der er også analyser, som ikke har påvist

en positiv beskæftigelseseffekt af virksomhedspraktik. Den mest omfattende analyse er foretaget af Rigsrevisionen (2010), som ingen effekt fandt af aktivering af ikke-arbejds-markedsparete kontanthjælpsmodtagere i perioden 2006-2009 (Rigsrevisionen, 2010). Undersøgelsen, som er gennemført af Lars Skipper, viste, at den gennemsnitlige selvforsørgelsesgrad for kontanthjælpsmodtagere var under 15 procent tre år efter start (2006-2009). Effekten for en sammenlignelig kontrolgruppe var imidlertid stort set den samme. Den gennemsnitlige effekt blev derfor negativ, idet der var en initial fastholdelseeffekt som følge af deltagelse på omkring 10 procent det første år. Skippers analyse viste, at virksomhedspraktik heller ikke bidrog til at øge deltagernes selvforsørgelsesgrad og fandt bl.a. en signifikant fastholdelseeffekt af virksomhedspraktikken (Skipper, 2010). I modsætning til Det Økonomiske Råd, der finder en positiv effekt af virksomhedspraktik generelt og en negativ fastholdelseeffekt, så medregner Skippers analyse ikke motivationseffekten,⁶ hvilket kan bidrage til at understimere effekten (Rigsrevisionen, 2010: 3).

Arbejdsmarkedsstyrelsen (nu STAR) har desuden gennemført to kontrollerede forsøg for kontanthjælpsmodtagere. Forsøgene undersøgte den samlede effekt af beskæftigelsesindsatser for kontanthjælpsmodtagere, hvilket gør det vanskeligt at isolere effekten af virksomhedspraktik. De to forsøg »*Alle i Gang*« (Rosholm og Svarer, 2009) og »*På rette vej – I job*« (Rambøll, 2013) kunne ikke generelt dokumentere positive beskæftigelseeffekter af forsøgene. Til gengæld er effekten af virksomhedspraktik for voksne kontanthjælpsmodtagere analyseret i en effektanalyse fra Beskæftigelsesministeriets analyseenhed (Beskæftigelsesministeriet, 2015). Analysen viser, at både privat og offentlig virksomhedspraktik medfører, at kontanthjælpsmodtagere i gennemsnit kommer hurtigere i beskæftigelse. Effekten er højest i den private sektor. Analysen viser desuden,

at effekten er størst umiddelbart efter afslutningen af praktikforløbet (efter tre måneder) og derefter aftager (der er ingen signifikant effekt efter et halvt år).

Når gruppen af kontanthjælpsmodtagere opdeles i undergrupper, tyder studierne desuden på, at der er en positiv beskæftigelseeffekt af virksomhedspraktik for indvandrere. Arendt og Pozzoli (2013) har gennemført et litteraturstudie af, hvilke indsatser og redskaber der virker for at få ikke-vestlige indvandrere i beskæftigelse eller uddannelse. Litteraturgennemgangen bygger på danske og internationale kvantitative effektmålinger og finder moderat evidens for positive programeffekter af virksomhedsrettet aktivering udover løntilskud, herunder virksomhedspraktik. Sidstnævnte resultat bygger på to danske og et norsk studie (Arendt og Pozzoli, 2013). Det mest relevante danske studie er gennemført af Heinesen, Husted og Rosholm (2013). Deres analyse bygger på registerdata for kontanthjælpsforløb i perioden 1997-2004 for indvandrere, der kom til Danmark før 1999. Analysen viste, at virksomhedspraktik afkortede ledighedsperioden med ca. 4½ måned for mænd og 3½ måned for kvinder (Heinesen o.a., 2013).

Den eksisterende litteratur om effekterne af virksomhedspraktik for kontanthjælpsmodtagere viser således med en enkelt undtagelse, at virksomhedspraktik har en positiv beskæftigelseeffekt. De nyeste studier indikerer, at virksomhedspraktik har en lav, men signifikant, beskæftigelseeffekt både i høj- og lavkonjunktur. For at kvalificere programteorien yderligere afsøger vi mulige forklaringer på hvorfor og hvordan virksomhedspraktik virker.

For hvilke grupper af kontanthjælpsmodtagere virker virksomhedspraktik?

De kvantitative studier, som er refereret ovenfor, præciserer i nogen grad, for hvilke grupper af kontanthjælpsmodtagere virksom-

hedspraktik er mest effektiv. Målgrupperne undersøges på baggrund af objektive karakteristika som køn, alder, etnicitet og ledighedsperiode (se eksempelvis Rosholm og Svarer 2009). Studierne er imidlertid mindre anvendelige, når det handler om at teste antagelserne i programteori, som ikke omhandler deltagerens objektive karakteristika.

Bredgaard m.fl. (2011) foreslår, at der i brugen af virksomhedspraktik skelnes mellem tre former for målgrupper og former for virksomhedspraktik. (1) *Afklaringspraktik*, som målrettes ledige med behov for afklaring af beskæftigelsesmål. Det kan være ikke-arbejdsmarkedssparate kontanthjælpsmodtagere uden nævneværdig erhvervs erfaring, som har gavn af at opleve rigtige arbejdspladser og afklare fremtidige beskæftigelses- eller uddannelsesmål. (2) *Træningspraktik* skal anvendes over for ledige med mangelfulde (faglige, sproglige og sociale) kompetencer. Gennem virksomhedspraktikken kan den ledige få afdækket og trænet de mangelfulde kompetencer og opnå arbejds erfaring på rigtige virksomheder. (3) *Rekrutteringspraktik* skal målrettes ledige med mangelfuldt netværk. Det kan eksempelvis være indvandrere eller ikke-arbejdsmarkedssparate ledige. Under praktikken får den ledige og arbejdsgiveren mulighed for at se hinanden an, og der skabes grobund for en efterfølgende fastansættelse eller en ansættelse med løntilskud. Det langsigtede mål med alle tre praktikformer er ordinær beskæftigelse, men der formuleres samtidig målsætninger på kort og mellemlangt sigt (det, som vi betegner »præstationer« i den reviderede programteori), se figur 3. Præstationsmålet på kort og mellemlangt sigt varierer efter, hvilken målgruppe og form for praktik der etableres. Ved afklaringspraktik er præstationsmålet, at borgeren bliver mere afklaret i forhold til et fremtidigt beskæftigelses- eller uddannelsesmål. Ved træningspraktik er præstationsmålet at afdække og træne borgerens mangelfulde kompetencer og opnå konkrete arbejds erfaringer. Det

er kun ved rekrutteringspraktikken, at virksomhedspraktikken på kort sigt forventes at medføre ordinær ansættelse (Bredgaard o.a., 2011: 70-1).

Hvilke mekanismer og moderatorer får virksomhedspraktik for kontanthjælpsmodtagere til at virke?

I det følgende søger vi at identificere de sidste to elementer i den reviderede programteori, nemlig mekanismer og moderatorer. Vi har gennemlæst og fortolket den eksisterende litteratur med henblik på at identificere forklaringer på, hvorfor og under hvilke omstændigheder virksomhedspraktik virker for kontanthjælpsmodtagere. Litteraturnemgangen ledte os frem til tre mekanismer, som får virksomhedspraktik til at virke. De tre mekanismer er ikke en udtømmende liste over forklaringer, men derimod kvalificerede antagelser. Litteraturnemgangen pegede også på nogle moderatorer, der kan aktivere eller deaktivere mekanismerne (disse er markeret med *kursiv skrift* i det efterfølgende).

Mekanisme 1: Match. Det er velkendt blandt jobcentermedarbejdere, især virksomheds- og jobkonsulenter, at en forudsætning for en vellykket virksomhedspraktik er, at der sker en grundig afklaring af den lediges problemer, og at der findes en praktikvirksomhed, som kan rumme disse problematikker. Denne forudsætning, eller rettere mekanisme, findes i flere af de gennemgåede studier. Vi kalder mekanismen »match« inspireret af Bredgaard m.fl. (2011). Ifølge Bredgaard m.fl. (2011) skal formålet med praktikken være klart for både den ledige og arbejdsgiveren. Det kræver, at der sker en grundig afklaring af den lediges kompetencer og behov samt af, hvordan virksomheden og jobcenteret kan adressere dem. Forudsætningen for et godt match er således en klar forventningsafstemning mellem de involverede parter (Bredgaard o.a., 2011: 73; Koch-udvalget, 2015: 83, 86).

En forudsætning for matchningen er sagsbehandlernes virksomhedskontakt. Et schweizisk studie af Behncke m.fl. (2007) undersøger betydningen af sagsbehandlernes virksomhedskontakt i forhold til at få de ledige i beskæftigelse og viser, at ledige, som har en sagsbehandler, der har en direkte kontakt til arbejdsgiverne, efterfølgende har en signifikant højere beskæftigelsesfrekvens. Resultaterne understøttes samtidig af et tysk studie af Hofmann m.fl. (2010), som undersøger betydningen af en opnormering af medarbejdere, som har virksomhedskontakt som deres hovedopgave. Undersøgelsen viser, at en forøgelse af jobcentrenes arbejdsgiverkontakt har samme positive effekt som en intensivering af jobcentrets aktive indsats til de ledige.

Ekselinen og Olesen (2010) konkluderer, at den ledige skal være *medkonstruktør* i forløbet, hvis en indsats skal virke. De dårligste resultater ses der, hvor den ledige har følt sig magtesløs og fremmedgjort, og indsatserne er igangsat ud fra jobcentrenes logikker, f.eks. refusion eller manglende relevante tilbud. Det er således afgørende, at sagsbehandleren formår at gøre beskæftigelsesindsatsen relevant for den enkelte. Undersøgelsen peger på to forhold, som understøtter, at den ledige bliver medkonstruktør i indsatsen. For det første, at sagsbehandleren tror på klienten og har tillid til at indsatsen virker og for det andet, at den ledige har et socialt netværk, der kan understøtte aktiveringen. Det er således en væsentlig pointe i undersøgelsen, at det ikke alene er selve indsatstypen, som er afgørende for, om den ledige kommer i beskæftigelse. Det afhænger derimod af måden, indsatsen gennemføres på, og de processer, mekanismer og relationer, der indgår (Ekselinen og Olesen, 2010: 10, 119).

Mekanisme 2: Rigtige arbejdspladser. Det ligger implicit i beskæftigelsesministeriets tænkning omkring den »virksomhedsrettede indsats«, at denne virker bedre end kommunale afklarings- og vejledingsforløb, fordi det

foregår på »rigtige arbejdspladser«. Dermed etableres kontakt mellem arbejdssøgende og arbejdsgiver og sandsynligheden for efterfølgende fastansættelse øges (Koch-udvalget, 2015: kapitel 4).

Arbejde på »rigtige arbejdspladser« giver de ledige indblik i de forventninger og krav, der stilles på arbejdsmarkedet, samt oplevelsen af at være del af et kollegialt fællesskab (Bredgaard o.a., 2011; Henriksen, 2010: 34). Derudover peges der på nogle kontekstuelle forhold, som har betydning for, om mekanismerne bliver aktiveret. Eksempelvis om der er *udsigt til ansættelse* og i den forbindelse, om der er et rimeligt forhold mellem ordinært ansatte og praktikanter. Dette kan netop være en forklaring på, at det hidtil har været vanskeligt at finde positive beskæftigelseseffekter af offentlige løntilskud, idet der indtil for nylig var kvoteordninger i offentlige institutioner og manglende udsigt til fastansættelse (Bredgaard o.a., 2011: 72).

Koch-udvalget peger også på betydningen af, at virksomhedspraktik foregår på virksomheder i modsætning til lukkede kommunale projektmiljøer (Koch-udvalget, 2015). Hvis arbejdsgiveren har et rekrutteringsbehov, og der er et godt match med praktikanten, er der i modsætning til kommunale projekter udsigt til fastansættelse eller etablering af løntilskudsstilling. Derudover påpeger Koch-udvalget (2015), at de ledige motiveres af at udføre *reelle arbejdsopgaver*, som virksomhederne har behov for at få løst. Desuden er det væsentligt, at de ledige kan se meningen med indsatsen, altså hvad de får ud af at deltage i indsatsen på kort og lang sigt. Udfordringen er, at de ledige demotiveres, hvis de oplever, at de gentagne gange kommer i virksomhedsrettede indsatser, uden at de oplever, at det fører dem tættere på job eller uddannelse. Desuden svækkes de lediges motivation, når de føler sig som »gratis arbejdskraft« (Koch-udvalget, 2015: 83, 85). DAMVAD (2015: 39) finder, at 85 pct. af jobcentermedarbej-

derne vurderer, at konkrete og reelle arbejdsopgaver i meget høj eller høj grad styrker de lediges motivation. En svensk studie af Sianesi (2008) finder ligeledes, at indsatser, som foregår på rigtige arbejdspladser, har størst effekt, samt at det er essentielt, at de ledige udfører opgaver, som minder om rigtige arbejdsopgaver.

Mekanisme 3: Progression. Flere af studierne peger på betydningen af progression undervejs i virksomhedspraktikken. Særligt i de tilfælde, hvor virksomhedspraktik ikke umiddelbart medfører fastansættelse, er det afgørende for virkningen, at der sker en progression undervejs i forløbet, da deltageren ellers kan blive demotiveret (Bredgaard o.a., 2011; Koch-udvalget, 2015: 83, 85). Bredgaard m.fl. (2011) finder, at mentorstøtte, opfølgning og tilbagemeldinger fra arbejdspladserne er betingelser for at sikre oplevelsen af progression. Progression kan være en udvikling i personlige, sociale og faglige kvalifikationer eller en forbedring i fysisk og psykisk helbred. Disse faktorer er ofte barrierer for beskæftigelse og for deltagelse i aktive beskæftigelsesindsatser. Det kan derfor have en selvforstærkende virkning, hvis borgeren oplever progression i forløbet ved, at vedkommende er kommet tættere på det ordinære arbejdsmarked gennem opnåelse af nye faglige, sociale og personlige kvalifikationer. DAMVAD (2015) finder ligeledes, at tydelig kommunikation om progression og formålet med virksomhedspraktikken øger deltagerens motivation. Således vurderer 82 pct. af jobcentermedarbejderne, at det i meget høj grad eller høj grad er afgørende, at der arbejdes med delmål og progression under virksomhedsforløbet (DAMVAD, 2015: 67). Synliggørelsen af delmål og progression er særligt vigtigt for gruppen af ikke-arbejdsmarkedsparete kontanthjælpsmodtagere, som ofte har lange udsigter til selvforsørgelse (Weibel og Madsen, 2012: 96). Det er derfor en fordel, hvis der tilknyttes en *mentor*, som kan sikre løbende opfølgning, og som kan

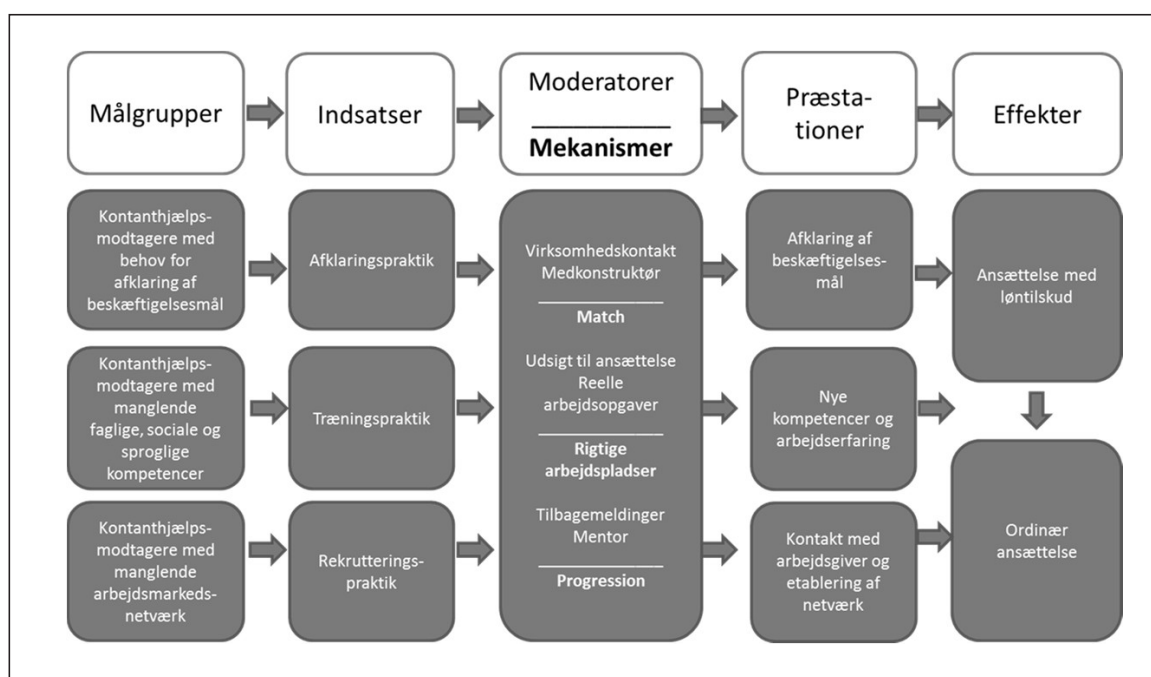
være bindeled mellem jobcenteret, virksomheden og deltageren. *Tilbagemeldinger* fra arbejdspladsen til jobcenteret om borgernes progression kan således medvirke til at gøre virksomhedspraktikken mere meningsfuld for praktikanten (Bredgaard o.a., 2011: 74).

Fase 4. Syntese og programteori

Vi kan nu på dette grundlag formulere en revideret programteori for virksomhedspraktik for kontanthjælpsmodtagere. Selve programteorien er formuleret som et rutediagram, der specificerer indsatsens målgrupper, aktiviteter, mekanismer og moderatorer, præstationer og effekter (figur 3). Den oprindelige programteori (figur 1) er således blevet kvalificeret med en konstatering af, at der er forskellige målgrupper for virksomhedspraktik, forskellige typer af virksomhedspraktik, identificering af mekanismer og moderatorer samt konkretisering af kort- og mellemsigtede resultater (præstationer).

Den reviderede programteori specificerer de oprindelige antagelser omkring virkningerne af virksomhedspraktik for kontanthjælpsmodtagere. Programteorien bygger på evidens for, at virksomhedspraktik generelt har en positiv beskæftigelseseffekt for kontanthjælpsmodtagere. Den specificerer desuden mere detaljerede antagelser om for hvem, hvorfor og under hvilke omstændigheder virksomhedspraktik er mest virkningsfuldt. Som det er anskueliggjort i litteraturgengangen, er nogle af disse specificerede antagelser velunderbygget i den eksisterende litteratur, mens andre antagelser indtil videre er at betragte som kvalificerede hypoteser. Den reviderede programteori giver således også anledning til at rejse nye undersøgelses-spørgsmål omkring virkningerne af virksomhedspraktik og teste dem empirisk. Et væsentligt spørgsmål er, i hvilken udstrækning programteorien kan implementeres i praksis. Det er velkendt, at der er betydelige variationer i kommunernes implementering af den aktive beskæftigelsesindsats (Bredgaard o.a.,

Figur 3. Revideret programteori for virksomhedspraktik for kontanthjælpsmodtagere

2011; Larsen, 2009; Stigaard o.a., 2006; Weibel og Madsen, 2012), og at såvel jobcentre som sagsbehandlere anvender forskellige metoder og tilgange i praksis (Henriksen, 2010; Hohnen o.a., 2007).⁷ I evalueringen af den reviderede programteori er det derfor væsentligt at skelne imellem teorifejl og implementeringsfejl (Bredgaard o.a., 2016; Dahler-Larsen og Krogstrup, 2003) og samtidig teste, om nogle tilgange og metoder er mere virksomme end andre.

Virkningssynteser bidrager til en faglig kvalificering af offentlige indsatser

Virkningssyntese er en ny tilgang til at gennemføre en systematisk metaanalyse af, hvad der virker for hvem, under hvilke omstændigheder. Virkningssyntese udspringer af virkningsevaluering, nærmere bestemt den »realistiske evaluering« og »realistisk syntese«. I forhold til konventionelle statistiske metaanalyser har virkningssyntese nogle potentielle fordele: (1) virkningssyntese un-

dersøger ikke blot, om en given indsats virker, men også hvorfor og hvordan indsatser virker, (2) virkningssyntese anvender programteorier som redskab til at eksplicite og teste antagelser om indsatsers virkninger, (3) virkningssyntese accepterer ikke evidenshierarkiet og frasorterer således ikke bestemte (kvalitative) studier og metoder på forhånd, og (4) virkningssyntese er derfor særligt anvendelig i forhold til komplekse interventioner og problemer, hvor randomisering ikke er mulig eller ønskelig.

Vi har anvendt virkningssyntese i forhold til brugen af virksomhedspraktik for kontanthjælpsmodtagere i beskæftigelsesindsatsen. Der er efterhånden en del effektevalueringer og studier, som påviser, at virksomhedspraktik øger selvforsørgelses- og beskæftigelsesgraden for kontanthjælpsmodtagere sammenlignet med en kontrolgruppe af ikke-deltagere. Der mangler imidlertid systematisk og eksplicit viden omkring, hvorfor og hvordan

virksomhedspraktik virker for kontanthjælpsmodtagere. Vi peger i artiklen på tre mekanismer som mulige forklaringer på virkningerne af virksomhedspraktik: (1) »matchet« mellem kontanthjælpsmodtager, jobcenter og virksomhed, (2) at virksomhedspraktik foregår på »rigtige arbejdspladser«, og (3) at deltagerne oplever »progression« i kompetencer og kvalifikationer undervejs i virksomhedspraktikken. Vi har samtidig peget på forskellige delmålgrupper af kontanthjælpsmodtagere, for hvem virksomhedspraktik kan forventes at være et virksomt redskab, og forskellige typer af virksomhedspraktik, hvilket kan medvirke til en mere målrettet og effektiv brug af virksomhedspraktik fremover.

Den reviderede programteori kan anvendes til forskellige formål. For det første som et redskab til at forbedre planlægningen af indsatser. En forholdsvis simpel grafisk fremstilling af programteorier er velegnet til at visualisere formålet med nye eller igangværende indsatser samt interessenternes antagelser om, hvorfor og hvordan indsatserne forventes at virke. Den grafiske fremstilling kan således sammen med en mere uddybet beskrivelse af programteorien anvendes til at synliggøre den ofte tavse faglige praksisviden og erfaring, som programmedarbejdere har om, hvorfor og hvordan indsatser virker og for hvem. Programteorien kan for det andet anvendes som styringsredskab. Den medvirker til at skærpe antagelser om, hvorfor og hvordan indsatsen forventes at virke, og flytter fokus fra, hvordan igangværende aktiviteter faktisk implementeres, til, hvordan de burde implementeres. Programteorier viser, hvad der er væsentligt ved en given indsats eller intervention, og kan anvendes til at finde indikatorer og indsamle data om progression frem mod slutmålet. Endelig kan programteorier anvendes som evalueringsredskab til at teste eksplicite hypoteser om, hvad der virker for hvem, under hvilke omstændigheder. Det er dermed en alternativ tilgang til at op-

bygge evidensbaseret viden om virkningerne af offentlige indsatser.

En større brug af virkningssyntese i offentlig politik og forvaltning vil bidrage til en mere kvalificeret dialog omkring, hvilke mekanismer og moderatorer der skaber effekter, og dermed en faglig kvalificering af offentlige politikker og indsatser. Det vil samtidig åbne op for en langt større inddragelse af praktikere og borgere end traditionelle effektevalueringer. Det er således et velegnet alternativ på komplekse og dynamiske politikområder, hvor traditionelle kvantitative metaanalyser og evidenshierarkier ofte kommer til kort.

Noter

1. Tak til reviewerne for gode og konstruktive kommentarer.
2. Den realistiske syntese er omtalt i en artikel af Christina S. Hoxer og Steffen B. Nielsen i Dansk Evaluerings­selskabs nyhedsbrev *Evalueringsnyt* (Hoxer og Nielsen, 2013). Hoxer og Nielsen anvendte metoden i forbindelse med en metaevaluering af kommunale projekter vedrørende børns overvægt. Projektet blev evalueret af Rambøll Management. Rambøll Management har desuden gennemført tre litteraturstudier som realistiske synteser for Socialstyrelsen omkring eksisterende viden og evidens på forebyggelsesområdet for henholdsvis ældre (2012), familier med børn med handicap (2015) og socialt udsatte børn og unge (2016). Pawson vurderer i sin seneste bog (Pawson, 2013), at der internationalt siden metoden blev lanceret omkring midten af 2000-tallet er gennemført omkring et dusin realistiske synteser.
3. Der er krav om, at der skal være et rimeligt forhold mellem antallet af ansatte uden tilskud og antallet af personer i virksomhedspraktik. Hvis virksomhedspraktikken har en varighed over 13 uger skal etableringen desuden drøftes mellem virksomheden og repræsentanter for de ansatte. Virksomhedspraktik må heller ikke være konkurrenceforvridende. Der kan f.eks. ikke tilbydes virksomhedspraktik til en person i den virksomhed, personen senest har været ansat i (Beskæftigelsesministeriet, 2015: kapitel 11).
4. Det Nationale Institut for Kommuners og Regioners Analyse og Forskning (KORA), Det Nationale Forskningscenter for Velfærd (SFI), Det

Økonomiske Råd (DORS), ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed og Rigsrevisionen.

5. Mekanismer er ofte skjulte og det kræver derfor løbende fortolkninger og revisioner at finde ind til mekanismerne bag indsatser (Pawson og Tilley, 1997; Pawson, 2006, 2013). Mekanismer skaber ikke automatisk effekter, det afhænger af den pågældende kontekst. De færreste studier af virksomhedspraktik for kontanthjælpsmodtagere anvender begreberne mekanismer og kontekst. Der har således været en oversættelsesproces, hvor vi har kategoriseret forhold som overordnet »får indsatser til at virke« som mekanismer og forhold som »aktiverer eller deaktiverer« mekanismer som kontekst. Det er ofte vanskeligt i praksis at afgrænse, hvilke af de mange forhold i programmets kontekst, som øver afgørende indflydelse på mekanismerne. Til det formål har Dahler-Larsen (Dahler-Larsen og Krogstrup, 2003: 102) introduceret begrebet moderator (Dahler-Larsen, 2001). Moderatorer er forhold som kausalt regulerer et andet kausalforholds styrke og retning (Dahler-Larsen og Krogstrup, 2003: 103). Inden for metodologien kaldes dette en »modererende« variabel.
6. Udsigten til at skulle deltage i aktivering kan tilskynde de ledige til at finde beskæftigelse hurtigere, end hvis de ikke skulle i aktivering. Denne effekt kaldes motivationseffekten (Jensen, 2014: 43).
7. Implementeringen afhænger af forhold som f.eks. jobcentrenes geografiske placering og sagsbehandlerens overblik over tilbud, sagsantal og kommunikation med virksomhedskonsulenter (Weibel og Madsen, 2012).

Referencer

Arbejdsmarkedsstyrelsen, Beskæftigelsesregion Midtjylland, Mploy og Horsens Kommune (2011), *Kogebog i forandringsteori*.

Arendt, Jacob Nielsen og Dario Pozzoli (2013), *Effekter af beskæftigelses- og uddannelsesrettede indsatser for ikke-vestlige ledige indvandrere – En oversigt over danske og internationale kvantitative studier*, København: KORA, Det Nationale Institut for Kommuner og Regioners Analyse og Forskning.

Behncke, Stefanie, Markus Frölich og Michael Lechner (2007), »Public Employment Services and Employers: How Important are Networks with Firms?«, *IZA Discussion Paper No. 3005*.

Beskæftigelsesministeriet (2015), *Bekendtgørelse af lov om en aktiv beskæftigelsesindsats*, LBK nr. 807: kapitel 11.

Bredgaard, Thomas, Hans Henrik Jørgensen, Rasmus Madsen, Maria Rye Dahl og Charlotte Hansen (2011), *Hvad virker i aktiveringsindsatsen?* ForskningsCenter for Evaluering og NewInsight.

Bredgaard, Thomas, Julia Salado-Rasmussen og Stella Mia Sieling-Monas (2016), »Virkningsevaluering« i Thomas Bredgaard red., *Evaluering af offentlig politik og administration*, København: Hans Reitzels Forlag, s. 331-66.

Baadsgaard, Kelvin og Hanne Kathrine Krogstrup (2016), »Metaanalyser og evidens« i Thomas Bredgaard red., *Evaluering af offentlig politik og administration*, København: Hans Reitzels Forlag, s. 69-94.

Dahler-Larsen, Peter (2001), »From Programme Theory to Constructivism: On Tragic, Magic and Competing Programmes«, *Evaluation*, 7(3): 331-49.

Dahler-Larsen, Peter (2013), *Evaluering af projekter – og andre ting, som ikke er ting*, Odense: Syddansk Universitetsforlag.

Dahler-Larsen, Peter og Hanne Kathrine Krogstrup (2003), *Nye veje i evaluering – håndbog i tre evalueringsmodeller*, København: Hans Reitzels Forlag.

DAMVAD (2015), *Analyse af drivkræfter og barrierer for den virksomhedsrettede indsats for ikke-arbejdsmarkedsparate borgere*.

Danmarks Evalueringsinstitut (2009), *Byg bro mellem aktiviteter og resultater – Introduktion til indsats-teori som værktøj til kvalificering af erhvervsskolernes handlingsplaner for øget gennemførelse*.

De Økonomiske Råd (2012), *Dansk Økonomi, Efterår 2012, Konjunkturvurdering, Arbejdsmarkedspolitik i høj- og lavkonjunktur*.

Eskelinen, Leena og Søren Peter Olesen (2010), *Beskæftigelsesindsatsen og dens virkninger set fra kontanthjælpsmodtagernes perspektiv*, København: AKF, Anvendt KommunalForskning.

Funnell, Sue C. og Patricia J. Rogers (2011), *Purposeful Program Theory – Effective use of theories of change and logic models*, San Francisco: Jossey-Bass.

Graversen, Brian Krogh (2012), *Effekter af virksomhedsrettet aktivering for udsatte ledige – En litteraturoversigt*, København: SFI, Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.

Heinesen, Eskil, Leif Husted og Michael Rosholm (2013), »The Effects of Active Labour Market

- Policies for Immigrants Receiving Social Assistance in Denmark», *IZA Journal of Migration*, 2:15.
- Henriksen, Annemette Coop (2010), *Veje til beskæftigelse – En kvalitativ undersøgelse af indsatser over for ikke-arbejdsmarkedsparate kontanthjælpsmodtagere*, København: SFI, Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Hofmann, Barbara, Gerhard Krug, Frank Sowa, Stefan Theuer og Katja Wolf (2010), »Kürzere Arbeitslosigkeit durch mehr Vermittler«, *IAB Kurzbericht*, 9/2010.
- Hohnen, Pernille, Marie Dam Mortensøn og Caroline Klitgaard (2007), *Den korteste vej til arbejdsmarkedet – En kvalitativ undersøgelse af indsatsen over for ikke-arbejdsmarkedsparate ledige*, København: SFI, Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Hoxer, Christina Stentoft og Steffen Bohni Nielsen (2013), »Hvor realistisk er realistisk syntese?« Dansk EvalueringsSelskab, *Evalueringsnyt*, nr. 29 maj.
- Jensen, Bent (2014), *Hvad ved vi om modtagerne af kontanthjælp? En oversigt over publiceret forskning om kontanthjælpsmodtagere i perioden 2007-14*, København: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Syddansk Universitetsforlag.
- Koch-udvalget (2015), *Nye veje mod job – for borgere i udkanten af arbejdsmarkedet*, Ekspertgruppen om udredning af den aktive beskæftigelsesindsats.
- Krogstrup, Hanne Kathrine (2003), *Evalueringsmodeller: Evaluering på det sociale område*, Århus: Systime Academic.
- Krogstrup, Hanne Kathrine (2011), *Kampen om evidens: Resultatmåling, effektevaluering og evidens*, København: Hans Reitzels Forlag.
- Larsen, Flemming (2009), *Kommunal beskæftigelsespolitik: Jobcentrenes implementering af beskæftigelsesindsatsen i krydsfeltet mellem statslig styring og kommunal autonomi*, København: Frydenlund Academic.
- Pawson, Ray (2006), *Evidence-Based Policy, A Realist Perspective*, London: SAGE Publications Ltd.
- Pawson, Ray (2013), *The Science of Evaluation, A Realist Manifesto*, London: SAGE Publications Ltd.
- Pawson, Ray og Nick Tilley (1997), *Realistic Evaluation*, London: SAGE Publications Ltd.
- Pawson, Ray, Trisha Greenhalgh, GillHarvey og Kieran Walshe (2005), »Realist review – a new method of systematic review designed for complex policy interventions«, *Journal of Health Services Research & Policy*, 10 Suppl 1: 21-34.
- Rambøll (2010), *Manual til udarbejdelse af forandringssteori – workshops i jobcentrene*.
- Rambøll (2013), *Evaluering af På rette vej – i job*.
- Rigsrevisionen (2010), *Beretning til Statsrevisorerne om effekten af aktivering af ikke-arbejdsmarkedsparate kontanthjælpsmodtagere*.
- Rosholm, Michael og Michael Svarer (2009), *Kvantitativ evaluering af Alle i gang*.
- Rosholm, Michael og Michael Svarer (2011), *Effekter af virksomhedsrettet aktivering i den aktive arbejdsmarkedspolitik*.
- Sianesi, Barbara (2008), »Differential effects of active labour market programs for the unemployed«, *Labour Economics*, 15: 370-99.
- Skipper, Lars (2010), *En mikroøkonometrisk evaluering af den aktive beskæftigelsesindsats*, København: AKF, Anvendt KommunalForskning.
- Snilstveit, Birte (2012), »Systematic reviews: From »bare bones« reviews to policy relevance«, *Journal of Development Effectiveness*, 4(3): 388-408.
- Stigaard, Mads V., Mette Fjord Sørensen, Søren C. Winter, Nina Friisberg og Annemette C. Henriksen (2006), *Kommunernes beskæftigelsesindsats*, København: SFI, Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Styrelsen for Arbejdsmarked og Rekruttering (2016), *Jobindsats – Data om arbejdsmarkedet*, hentet 7. Juli 2016, fra <http://www.jobindsats.dk/>.
- Vedung, Evert (2009), *Utvärdering i politik och förvaltning* (3. udg.), Lund: Studentlitteratur AB.
- Weibel, Kristina og Mikkel Bo Madsen (2012), *Delt viden – Aktiveringsindsatsen for ikke-arbejdsmarkedsparate kontanthjælpsmodtagere*, København: SFI, Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.